

تحلیل مبانی و اصول تربیتی پرسشگری و دلالت‌های تربیتی آن براساس آثار روایی منتخب امام علی(ع)

خدیدجه طوفان فرد^۱، سید حسین واعظی^{۲*}، زهره سعادت‌مند^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۵/۰۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۲۶

چکیده

پیشوایان دینی ما نیز همواره با سعه صدر و وسعت نظر با پرسشگران رفتار می‌کردند. بطوری که مردم از طیف‌ها و گروه‌های مختلف پرسش‌های خود را در موضوعات مختلف ارایه می‌کردند. بنابراین پژوهش حاضر به منظور تحلیل مبانی و اصول تربیتی پرسشگری و دلالت‌های تربیتی آن براساس آثار روایی منتخب امام علی(ع) انجام شده است که از نظر هدف کاربردی و از نظر روش، تحلیلی-توصیفی است. حوزه این پژوهش شامل کتاب‌های نهج البلاغه، تحف العقول، میزان الحکمه و غررالحکم در رابطه با مباحث پرسشگری بود که به روش هدفمند نمونه‌گیری شدند. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌های محقق ساخته بود. در این تحقیق ابتدا داده‌های مورد نیاز از بررسی متون اسلامی استخراج شد. سپس تجزیه و تحلیل داده‌ها با کدگذاری موضوعی شامل سه مرحله (کدگذاری باز، محوری و گزینشی) با استفاده از نظام مقوله‌بندی قیاسی انجام شد. یافته‌ها نشان داد تحلیل مبانی شامل ۸ بُعد (اندیشه و تفکر، پرهیز از سخن بی‌محتوا، خالص برای خدا، گفتن سخن حق به دور از ترس، رازداری، گفتار حکمت‌آمیز، جایگاه زبان خردمندان، سکوت در گفتار) است که گفتار خالص برای خدا بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. اصول تربیتی شامل ۹ بُعد (پرهیز از شتابزدگی، تحقق مسأله، پرسش قبل از فقدان فرصت، «اصل منفعت»، سخن صواب، سودمندی سخن، سخن به اندازه، سخن سنجی، پرسش از دانایان، سودمندی سکوت) است که سودمندی سکوت بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. همچنین دلالت‌های تربیتی شامل ۱۰ بُعد (زمان طلایی، اندیشیدن و گفتار نیکو، غنیمت شمردن فرصت‌ها، کسب دانش و معرفت، حل مشکلات، روشننگری، هدایت و اصلاح رفتار، دانش ورزی و پیشرفت) است که اندیشیدن و گفتار نیکو بیشترین کد را به خود اختصاص داده است. بنابراین با توجه به نتایج اسلام‌پسند از هر دینی به گفتگو به عنوان یک اصل جهت آگاه‌سازی مردم از حقایق هستی و آشنا ساختن آنان با روش تکاملی خود و دستیابی به آیین و روش برتر، پافشاری کرده است.

واژگان کلیدی: اصول تربیتی، پرسشگری، آموزه‌ها، حضرت علی(ع)

۱- دانشجوی دکتری، گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان(خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران. tofanfardkhadijeh@gmail.com

۲- دانشیار، گروه الهیات، واحد اصفهان(خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول) sh.vaezi@khuif.ac.ir

۳- دانشیار، گروه علوم تربیتی، واحد اصفهان(خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران zo.saadatmand@yahoo.com

مقدمه

عنوان زمینه‌ساز برای طرح پرسش یا ابهام و ندانستگی عمل می‌کند و در اثر تقابل این دو، دانستگی جدید حاصل می‌شود و این چرخه ادامه می‌یابد (مهرمحمدی، ۱۳۸۴: ۷). جلال‌الدین مولانا نیز در کتاب مشنوی، پرسش و پاسخ را ناشی از نوعی علم دانسته و آن دو را به خار و گلی تشبیه کرده است که از خاک و آب می‌رویند. از نظر وی همبستگی شک و شناخت و پرسش و پاسخ همانند ارتباط خار و گل، ضلالت و هدایت و دوستی و دشمنی است. همانگونه که دوستی و دشمنی معانی خود را تنها در زمینه نوعی آشنایی باز می‌یابند، ضلالت و هدایت و پرسش و پاسخ نیز در زمینه نوعی ادراک تحقق‌پذیر معنی می‌یابند (ابراهیمی دینانی، ۱۳۷۷: ۴۵). هم‌چنین علاوه بر متن مقدس قرآن، در گفتار و رفتار پیامبر و ائمه نیز شواهد بسیاری می‌یابیم که بر تفکر و پرسشگری تأکید شده است. "در نظر پیشوایان ما پرسش و پاسخ، نقد و نظر و برخورد اندیشه‌ها، موجب پیدایش رای صائب و استوار است" (جوادی آملی، ۱۳۸۷: ۱۳). پرسشگری از ضروریات جامعه بشری است که می‌تواند در عرصه‌های چهارگانه ار تباط با خود، خدا، انسان‌های دیگر و خلقت صورت پذیرد (ویسر^۲، ۲۰۱۰). بنابراین پرسشگری به عنوان یک مهارت، در تمامی سطوح تعامل بین احاد افراد جامعه مورد نیاز است. پرسشگری عنصری کلیدی در فرآیند یادگیری است و به جویندگان علوم کمک می‌کند تا از طریق ترکیب دانش قلبی و اطلاعات جدید خود، هدایت یادگیری خویش را به دست بگیرند. (کفاشان و همکاران، ۱۴۰۰)

در میان اولیای دین امیرالمؤمنین علی(ع) به مفهوم پرسشگری توجه ویژه دارد و انسان را به پرسشگری دعوت می‌کند؛ چنانچه امام علی(ع) همواره به یارانش گوشزد می‌کرد «تا مرا از دست نداده‌اید (هرچه را نمی‌دانید) از من بپرسید» (دشتی، ۱۳۹۳، خطبه ۱۸۹). بپرس از چیزهایی که ناچاری بدانی و در ندانستن آن معذور نیستی (تمیمی‌آمدی، ۱۳۹۵، جلد ۴: حدیث ۵۵۹۵). یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های امام علی(ع) سؤال بودن ایشان بوده است. سؤال صیغهٔ مبالغه از سؤال، به معنی بسیار پرسشگر است، خود آن حضرت می‌فرماید؛ همانا پروردگارم به من قلبی بسیار عاقل و زبانی بسیار پرسشگر عنایت کرده است (علامه حلی و درگاهی، ۱۳۹۴). حتی در صحنه جنگ صفین فردی از امام(ع) در مورد توحید پرسش می‌کند و یاران بر پرسشگر تاخته و می‌گویند:

پرسش^۱ نوعی کنش گفتار و مهم‌ترین شکل تعامل انسانی است که مستقیم یا غیر مستقیم ارتباطی بر مبنای پرسش و پاسخ پی‌ریزی می‌کند (হারجی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۲). بنابراین می‌توان پرسش را یک تعامل اجتماعی دانست که به دنبال مطالبهٔ اطلاعات یا انجام کاری است (نیازی و گودرزی، ۱۳۹۶: ۲۱۲). سؤال یا پرسش، عبارتی زبانی با مضمون درخواست اطلاعات است. پرسشگری از جمله مهارت‌های مؤثری است که راه به پاسخ و یقین می‌برد و نهادینه کردن این رسم نیکو، به معنای دست‌گیری مخاطبان برای رسیدن به سر منزل مقصود در جاده تعلیم و تربیت است. پرسش برای رشد، پیشرفت و تحول است. این تحول، متحول شدن ذهن فردی و ذهن اجتماعی است. برخی صاحب‌نظران، تفکر انتقادی را شامل چهار مؤلفه می‌دانند که عبارتند از: پرسشگری، اطلاعات، ارزیابی و نتیجه‌گیری. آن‌ها پرسشگری را عبارت از پرسیدن سؤال مناسب از خود و دیگران برای فهمیدن دقیق‌تر مطلب یا مسئله مطرح شده می‌دانند (گنجی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۸). تکرار قریب به سه هزار واژه و کلمه مرتبط با موضوع پرسش در قرآن کریم و طرح بیش از هزار آیه قرآن بصورت پرسشی حکایت از اهمیت پرسشگری در گفتمان قرآنی دارد (ابيض شلمانی، ۱۳۸۰: ۲۱). انسان مورد نظر قرآن، انسانی نیست که دنباله‌رو کور و بدون پرسش گذشتگان خود باشد (الزخرف، آیه ۲۳؛ لقمان، آیه ۲۱). پرسشگر و جستجوگر که با اندیشه و خرد خود دست به انتخاب می‌زند. قرآن بدترین جنیدگان را نزد خداوند انسان‌های کر و لالی می‌داند که نمی‌اندیشند (الانعام، آیه ۲۲). پرسش نوعی کنش گفتار و مهم‌ترین شکل تعامل انسانی است که مستقیم یا غیر مستقیم ارتباطی بر مبنای پرسش و پاسخ پی‌ریزی می‌کند (হারجی و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۰۲). از منظر قرآن کریم پرسش باید از اهل دانش باشد تا به علم و آگاهی پرسشگر منجر شود (النحل، آیه ۴۳ و الانبیاء آیه ۷). و این نوع پرسشگری یعنی پرسیدن از دانایان موجب خوب دانستن می‌شود و کسی هم که خوب بداند همانطور که امام علی(ع) می‌فرماید می‌تواند پرسش‌های خوبی بپرسد و در واقع یک حالت فرارونده مداوم بین دانستن و پرسیدن فراهم می‌شود و دیالکتیکی دائمی بین آن‌ها شکل می‌گیرد. در واقع هر دانستگی به

^۲ - Visser

^۱ - question

(تمیمی‌آمدی، ۱۳۹۵: حدیث ۸۲۷۳). این گفتار امام علی(ع) در واقع مهر تأییدی است بر اهمیت پرورش روحیه پرسشگری در دوران کودکی و دلیلی است بر فراهم کردن محیط مناسب برای پرورش و شکوفایی این ویژگی در کودکان در اهمیت پرسشگری نزد امام علی(ع) همین بس که ایشان حق پرسشگری را به عنوان حق طبیعی انسان در نظر می‌گیرند. ایشان در پاسخ به پرسش بی‌موقع فردی از قبیله بنی‌اسد می‌فرمایند: "تو حق پرسش داری" (دشتی، ۱۳۹۳: خطبه ۶۲). گفتگو براساس منطق و عقلانیت به دور از تعصبات فکری و عقیدتی بین علمای مسلمان و فرهیختگان فرق اسلامی از ضرورت‌های امروز جهان اسلام است (عارفی میناآباد، ۱۳۹۴). و علاوه بر گفتگو اندیشه‌ورزی و پرسشگری مستلزم گشودگی فکری است. گادامر و جورج^۱ (۱۹۹۴) می‌گویند: "جوهر پرسش، گشودگی نسبت به امکان‌ها و حفظ این گشودگی است".

کفاشان و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی به بررسی اخلاق پرسشگری در کلام امام علی(ع) پرداختند. نمونه مورد پژوهش گفتار امام علی علیه السلام شامل: سخنرانی‌ها، خطبه‌ها، نامه‌ها و سخنان قصار آن حضرت است که از نهج البلاغه و دیگر منابع مرتبط با آن حضرت استخراج شده است. نتایج حاصل از تحلیل محتوای کیفی متون بررسی شده نشان داد که مدل پرسشگری اخلاق محور از دیدگاه امام علی علیه السلام مبتنی بر سه موضوع اصلی: ویژگی‌های پرسش (شامل: پرسش‌های اکتشافی و پرسش‌های هدفمند و همچنین توجه به کمیت و کیفیت پرسش)؛ ویژگی‌های پرسشگر و پاسخ‌دهنده (ویژگی‌های پرسشگر شامل اهل فهم، دانا، فرصت‌شناس و شجاع؛ و ویژگی پاسخ‌دهنده شامل اهل ذکر، مشتاق پاسخگویی و پرسشگری)؛ نتایج و پیامدهای پرسشگری (شامل دانش‌ورزی، کسب معرفت، روشنگری، آگاهی و پیشرفت) است. شیراوند و میرهادی (۱۳۹۹) در پژوهش به بررسی نقش اخلاق پرسشگری مربیان در پرورش تفکر متربی با تکیه بر سیره معصومین(ع) پرداخته‌اند. نتایج نشان داد مطلوب‌ترین شیوه پرورش فکری متربی استفاده از شیوه پرسشگری است که معصومین(ع) به عنوان یک مربی از این روش آموزشی به طور متداول استفاده می‌کردند. چنین شیوه‌ای ضمن اینکه مخاطب را در فرایند فکری فعال قرار می‌دهد، به مربی این امکان را می‌دهد تا با طرح

"اکنون چه جای این پرسش است که علی در حال جنگ است؟! و ایشان می‌فرمایند: "بگذارید بپرسد که جنگ ما نیز بر سر همین است" (صدوق، ۱۳۸۹ق: ص ۸۳؛ به نقل از ابراهیمی و مهرمحمدی، ۱۳۹۳: ۸۰۶). احادیث دیگری از امام علی(ع) در غررالحکم و دررالکلم وجود دارد که اهمیت و جایگاه پرسشگری را بیشتر آشکار می‌کند. ایشان پرسش را کلید دانایی دانسته و در سخنی مختصر می‌فرمایند: "بپرس تا بدانی" (تمیمی‌آمدی، ۱۳۹۵، جلد ۲: حدیث ۲۲۲۱). هم‌چنین حضرت علی علیه السلام در حدیث دیگری می‌فرماید: «القلوب أفعال و مفاتحها السؤال» (تمیمی‌آمدی، ۱۳۹۵: ۶۰). «قلب‌ها بسته شده و کلید آن سؤال است». یا در جای دیگر ایشان فرموده: «العلم خزائن و مفاتحها السؤال» (کراچکی و نعمه، ۱۳۸۳: ۱۰۷). «علم خزینه‌ای است که کلید آن سؤال است». پرسش کردن راهی است برای پختگی شخصیت و پرکردن کوله بار معرفت. کسی که در مسیر رشد و تکامل خود پرسشگری نکند، به کمالی که شایسته وی است دست نخواهد یافت. به سخن امام علی(ع) "نپرسیدن در کودکی، جهل در بزرگسالی را در پی خواهد داشت" (تمیمی‌آمدی، ۱۳۹۵، حدیث ۱۴۲۶). پرسشگری آداب و شرایطی دارد. در صورت رعایت ضوابط و آداب آن، امر بسیار مطلوب و پسندیده‌ای است که می‌تواند دریچه‌ای از علم و دانش را به روی انسان بگشاید و گره‌هایی را در زندگی‌اش باز کند. آنچه در مورد پرسش نیکو بیان شده بدین قرار است که، چنانچه یک مدرس بخواهد از روش پرسش و پاسخ برای رشد عقلانی دانشجویان خویش استفاده کند در وهله اول باید توجه داشته باشد که سؤال مطرح شده واضح، هدف-دار، مختصر و متناسب با ویژگی‌های مخاطبان وی باشد. جواب سؤال نیز محدود به کلمه بله و خیر یا یک جمله کوتاه نباشد (دهقان سرخ آبادی و کرامتی، ۱۳۹۶: ۴۹). پرسش نیکو دارای اهمیت بسیار است، خوب سؤال کردن به اندازه‌ای اهمیت دارد که به عنوان نصف علم تلقی شده است، چنانچه حضرت علی(علیه السلام) فرمود: «حسن المسأله نصف العلم»؛ «خوب سؤال کردن نیمی از دانش است» (محمدی ری شهری، ۱۳۹۳: ۳۳۱). و نیز فرمود: «من احسن السؤال علم، من غلیم احسن السؤال»؛ «آن کس که خوب بپرسد، دانا می‌شود و کسی که دانا باشد خوب سؤال می‌کند» (محمدی ری شهری، ۱۳۹۳: ۳۳۲). آن که در کودکی بپرسد، در بزرگی پاسخ خواهد داد

^۱- Gadamer & Georg.

های امام علی(ع) و اهتمام علما و دانشمندان، بیانگر اهمیت این بحث است. وانگهی احتیاج و نیاز مبرمی این روزها برای تبیین و اجرای آن در جامعه احساس می‌شود. از این رو لازم است با بررسی و جستجوی جامع و دقیق، ابتدا این مساله، به حق و با آنچه در خلال راهبردهای امام علی(ع) آمده، شناخته و تبیین شود تا در آینده بر پایه آن بتوان به راه‌های نهادینه کردن و گسترش این فضیلت در قلمروهای مختلف فردی، اجتماعی، سیاسی، تربیتی و... پرداخت. با توجه به مطالب مطرح شده، هدف این مطالعه تحلیل مبانی و اصول تربیتی پرشگری و دلالت‌های تربیتی آن براساس آثار روایی منتخب امام علی(ع) بود.

اهمیت و ضرورت پژوهش

نکته مهم چگونه پرسیدن و چگونه پاسخ دادن است. پرسش‌های ما در واقع بازتاب میل درونی ما نسبت به فهمیدن و دانستن است. اصولاً منشأ تولید علم و دانش بشری را می‌توان همین کنجکاوی و میل درونی دانست (بونل^۱، ۲۰۱۱). بر این اساس، اولین گام نظام تعلیم و تربیت برای اتخاذ یک رویکرد تربیتی پرسش محور به رسمیت شناختن این ویژگی پرشگرانه و جستجوگرانه در دانش آموزان و پرهیز از سرکوب این ظرفیت فطری آنها می‌باشد (ابراهیمی و مهرمحمدی، ۱۳۹۳). پرسش و پرشگری سهم والایی را در تعاملات انسانی به خود اختصاص داده است (نیازی و گودرزی، ۱۳۹۶). پرشگری در جامعه ای شکوفا می‌شود که یک بستر امن و قابل اعتماد اجتماعی و فرهنگی وجود داشته باشد. آزادی و امنیت دو ویژگی اصلی فرهنگی و اجتماعی است که در بروز و ظهور یا نزول پرشگری نقش اساسی ایفاء می‌کند. در جامعه ای که چنین بستر و زمینه ای برای طرح پرسش‌ها و شک و تردیدها وجود نداشته باشد پرسش از آن جامعه رخت بر می‌بندد (کریمی، ۱۳۸۲). پیشوایان دینی ما نیز همواره با سعه صدر و وسعت نظر با پرشگران رفتار می‌کردند. بطوری که مردم از طیف‌ها و گروه‌های مختلف و حتی مخالف، با آزادی، امنیت و آرامش کامل، پرسش‌های خود را در موضوعات مختلف ارائه می‌کردند و جلسه‌های برای مناظره و پرسش و پاسخ تشکیل می‌شد (ابراهیمی و مهرمحمدی، ۱۳۹۳). بنابراین هر پژوهشی در زمینه‌های مربوط به نهادهای مرتبط با زندگی مردم در قلمرو اسلام اهمیت و ضرورت

سئوالات هدفمند و انگیزشی متناسب با ظرفیت وجودی متربی، او را به سطح بالایی از شناخت و ظرفیت فکری سوق دهد. سنچولی (۱۳۹۵) در مقاله ای تحت عنوان «آداب مناظره از نگاه قرآن و سنت» به این مساله می‌پردازد که یکی از رسمی‌ترین شیوه‌های بحث و استدلال، روش مناظره است. گفتگو و مناظره، عاملی برای بروز اندیشه‌ها و باورهاست؛ که در فرآیند یک گفت‌وگو علمی و سالم و در تضارب افکار و اندیشه‌ها، بستری برای رشد و شکوفایی عقول و ظهور حقیقت فراهم می‌گردد. ابراهیمی و مهرمحمدی (۱۳۹۳) در مقاله خود تحت عنوان «پرشگری در اسلام: در جستجوی نظریه‌های برای تربیت» که به هشت بخش تقسیم شده است به مسائلی از قبیل: جایگاه و اهمیت پرشگری در آموزه‌های اسلامی، کیفیت و آداب پرشگری در آموزه‌های اسلامی، موضوعاتی که پرسش از آن‌ها منع شده، پرشگری در نحله‌های اسلامی، دینداری و پرشگری، اهمیت پرشگری در تربیت، نظریه تربیتی پرسش محور است. صادق زاده قمصری و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله ای تحت عنوان «گفتگوی تربیتی و اصول و روش‌های آن؛ واکاوی گفتگوهای تربیتی قرآن» به مسائلی از قبیل: تعریف گفتگو، و گفتگوهای تربیتی در قرآن پرداخته‌اند. لازم به ذکر است در عمده پژوهش‌های داخلی انجام شده تعدادی از پژوهش‌ها به روش‌های تربیتی در پرتو نهج البلاغه پرداخته و در باب گفتگو نیز به فرهنگ گفتگو، آداب مناظره از نگاه قرآن و سنت، گفتگوی تربیتی و اصول و روش‌های آن، آداب سخن در قرآن و روایات و در باب پرشگری به پرشگری در اسلام، پرشگری و پاسخگویی در سیره پیشوایان دینی پرداخته‌اند و تا به حال پژوهشی به تحلیل مبانی و اصول تربیتی پرشگری در سیره امام علی(ع) نپرداخته است.

با توجه به مطالب مطرح شده ضروری است دلالت‌های تربیتی پرشگری از دیدگاه امام علی(ع) به عنوان استاد سخن که اصول این دو مؤلفه را می‌داند تشکیل حکومت داده و در موقعیت‌های مختلف به گفتگو و پرشگری پرداخته است بررسی شود. هر پژوهشی در زمینه‌های مربوط به نهادهای مرتبط با زندگی مردم در قلمرو اسلام از اهمیت و ضرورت خاصی برخوردار است. مخصوصاً نهادهایی که به‌طور مستقیم با مردم و روابط آن‌ها سرو کار دارند. موضوع «گفتگو و پرشگری» از اهمیت و ضرورت ویژه‌ای برخوردار است؛ اختصاص یافتن بخشی از آموزه-

^۱- Bunell

جهان خلقت می‌انجامد (رضوانی، ۱۳۹۲: ۴۳). حوزه پژوهش شامل کتب (نهج البلاغه، تحف العقول، میزان الحکمه و غررالحکم) است که به روش هدفمند نمونه گیری شد. در این تحقیق ابتدا داده‌های مورد نیاز از بررسی کتب استخراج شد. سپس تجزیه و تحلیل داده‌ها با کدگذاری موضوعی شامل سه مرحله (کدگذاری باز، محوری و گزینشی) و با استفاده از نظام مقوله بندی قیاسی انجام شد. در پژوهش حاضر تلاش شد برای پایایی، تحلیل داده‌ها بدون سوگیری انجام شود و جهت افزایش اطمینان پذیری در گردآوری اطلاعات به شناسایی منابع مرتبط با موضوع پرداخت.

یافته های پژوهش

جهت به دست آمدن یافته های پژوهش ابتدا اطلاعات جمع آوری شد، سپس با توجه به اهداف و سوالات طبقه بندی و کدگذاری انجام شد و ۴۰۴ کد اولیه استخراج شد، در ادامه از بین کدهای اولیه کد واژه های مرتبط دوباره طبقه بندی شد و میان آنها ارتباط مفهومی برقرار گردید و در نهایت به مفاهیم کلیدی که همان عناصر و مؤلفه های اصلی است دسترسی حاصل گردید.

خاصی دارد و در این میان موضوع «پرسشگری» از اهمیت و ضرورت ویژه‌ای برخوردار است؛ اختصاص یافتن بخشی از آموزه های امام علی(ع) و اهتمام علما و دانشمندان، بیانگر اهمیت این بحث است. وانگهی احتیاج و نیاز مبرمی این روزها برای تبیین و اجرای آن در جامعه احساس می شود. از این رو لازم است با بررسی و جستجوی جامع و دقیق، ابتدا این مساله، به حق و با آنچه در خلال راهبردهای امام علی(ع) آمده، شناخته و تبیین شود تا در آینده بر پایه آن بتوان به راه های نهادینه کردن و گسترش این فضیلت در قلمروهای مختلف فردی، اجتماعی، سیاسی، تربیتی پرداخت.

روش پژوهش

روش این پژوهش با رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیلی-توصیفی و به روش اسنادی و کتابخانه ای به بررسی موضوع پرداخته است. این تحقیق وضع موجود را بررسی می‌کند و به توصیف منظم و نظام‌دار وضعیت فعلی می‌پردازد و ویژگی‌ها و صفات را مطالعه و در صورت لزوم ارتباط بین متغیرها را بررسی می‌نماید. تحقیقات توصیفی در بُعد بنیادی به کشف حقایق و واقعیت‌های

جدول ۱. طبقه بندی کدواژه ها و مفهوم سازی (مفاهیم هم دسته شده) مبانی گفتگو و پرسشگری بر اساس

آموزه های امام علی(ع)

کد مفاهیم جایگزین شده	کد مفاهیم هم دسته (مقوله بدست آمده)
اندیشه و تفکر	۱۳۹. اندیشه قبل از سخن ۱۴۰. ابراز سخن در صورت نیک بودن ۱۶۶. رها نشدن زبان عاقل ۱۶۷. سخن گفتن عاقل بعد از فکر و سنجش ۱۷۱. جایگاه زبان خردمند و نادان ۱۷۲. بینا شدن با اندیشیدن در گفتار ۱۷۸. دروغگویی و خواری ۲۰۷. تحسین بزرگان به سخن مناسب
پرهیز از سخن بی محتوا	۱۱۷. حذر از سخنان بی محتوا ۱۳۵. پرهیز از سوال بیجا ۱۵۲. آوردن نعمت و بلا با گفتن یک کلمه ۱۵۹. اجر و ثواب در گفتار و زبان ۱۶۳. نپرسیدن و ندانستن ۱۹۷. لب فرو بستن جز به ذکر خدا ۱۹۹. پرهیز از سخن پلید ۲۰۰. پرهیز از سخن مضحک ۲۰۶. پرهیز از سخن اضافه
گفتار خالص برای خدا	۱۸۶. حفاظت خداوند

	۱۸۷. سخن و دانش برای خدا ۱۸۸. کنش و دانش برای خدا ۱۸۹. دوستی و دشمنی برای خدا ۱۹۰. گرفتن و نگرفتن برای خدا ۱۹۱. گفتار و رفتار برای خدا ۱۹۶. بیهوده بودن سخن بدون ذکر و کلام خدا ۱۹۷. لب فرو بستن جز به ذکر خدا ۲۰۲. شناختن انسان با سخن گفتن ۲۰۴. عدم غیبت و گناه در پرسش ۲۰۵. شناخت راه حق
گفتن سخن حق به دور از ترس	۱۲۷. پرسیدن با انگیزه و با هدف ۱۲۸. گفتن سخن حق ۱۸۰. سخن گفتن نه از روی ترس ۱۸۲. عدم سخن تصنعی و منافقانه
رازداری	۱۲۱. پرسش وسیله پوشاندن عیوب ۱۲۲. ارزش راز داری و خوشرویی
گفتار حکمت آمیز	۱۵۷. خیر و خوبی در گفتار حکمت ۱۶۶. رها نشدن زبان عاقل ۱۷۷. راستگویی و نجات ۱۸۴. مشورت عدالت آمیز ۱۹۹. پرهیز از سخن پلید ۲۰۰. پرهیز از سخن مضحک ۲۰۱. عدم حکایت سخن پلید و خنده دار از دیگران
جایگاه زبان خردمندان	۱۶۹. زبان عاقل در پشت قلب
سکوت در گفتار	۱۶۶. رها نشدن زبان عاقل ۱۷۵. خاموشی باعث هیبت و شکوه ۱۷۶. ثمرات خاموشی ۱۹۳. سکوت کردن ۱۹۵. بیهوده بودن سکوت بدون اندیشه

نتایج حاصل از تحلیل مبانی گفتگو و پرسشگری شامل ۸ بُعد است که گفتار خالص برای خدا بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۲. طبقه بندی کدواژه ها و مفهوم سازی (مفاهیم هم دسته شده) اصول تربیتی گفتگو و پرسشگری در

آموزه های امام علی(ع)

کد مفاهیم جایگزین شده	کد مفاهیم هم دسته (مقوله بدست آمده)
پرهیز از شتابزدگی	۲۰۸. بانگ پیش از موعد ۲۰۹. بالغ نشدن و سخن گفتن ۲۱۱. پاسخ در زمان مناسب ۲۱۲. دوری از عجله
تحقق مساله	۲۱۲. دوری از عجله ۲۱۳. عدم بحث از تحقق نیافته ۲۱۵. بحث و سوال از آنچه واقع شده ۲۱۶. پرسش از سخن ۲۱۹. سخن از آنچه دیده ای نه شنیده ای
(موقعیت شناسی) پرسش قبل از فقدان فرست	۲۲۲. پرسش قبل از نیافتن ۲۲۳. پرسش در فرصت موجود

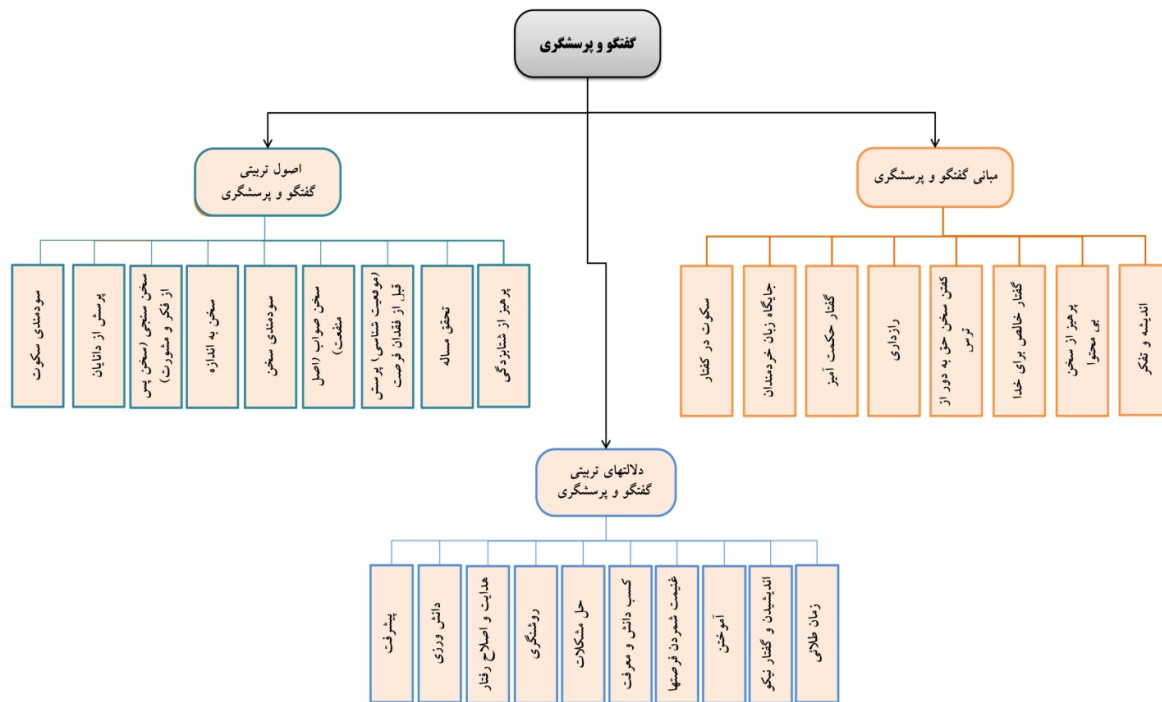
	۲۲۶. پرسش از اهل قبل از فقدان
(اصل منفعت) سخن صواب	۲۲۷. سخن درست ۲۲۸. سخن درست چون داروی شفا بخش ۲۳۳. انتخاب سخن درست ۲۳۶. سخن درست
سودمندی سخن	۲۳۴. سودمند بودن سخن ۲۳۵. عدم خیر در دانش بدون سود ۲۳۹. سود مادی و معنوی در سخن ۲۴۷. عدم سودمندی در سخن جاهلانه ۲۴۸. نگفتن سخن بی جا ۲۴۹. پرسش در صورت منفعت
سخن به اندازه	۲۴۸. نگفتن سخن بی جا ۲۵۰. پرهیز از سخن زیادی ۲۵۲. گفتار به اندازه ۲۵۳. سبک شدن هزینه در گفتار به اندازه ۲۵۴. پرهیز از پرگویی ۲۵۵. خطای سنگین در پرگویی ۲۵۷. پرسش به اندازه ۲۵۹. تامل کردن در گفتار
سخن سنجی (سخن پس از فکر و مشورت)	۲۵۸. خوب فکر کردن ۲۶۱. رها نکردن زبان در سخن گفتن عاقل ۲۶۲. سخن بعد از مشورت و فکر ۲۶۴. عدم فکر و اندیشه در سخن احمق ۲۶۵. فرق جایگاه زبان عاقل و احمق ۲۶۷. زبان عاقل در قلب او ۲۵۹. اول اندیشه بعد گفتار
پرسش از دانایان	۲۲۰. پرسیدن از دانایان
سودمندی سکوت	۲۳۷. سکوت از در ماندگی به پاسخگویی ۲۴۰. حذر از سخن بی محتوا ۲۴۱. عدم نقل سخن بی محتوا از دیگران ۲۴۳. پرهیز از سخن ناپسند ۲۴۴. هیبت و شکوه با سکوت ۲۴۵. سکوت به موقع ۲۴۶. فواید سکوت ۲۳۶. پریدن سخن و حرف از زبان احمق ۲۶۸. قلب احمق در دهان او

نتایج حاصل از تحلیل اصول تربیتی گفتگو و پرسشگری شامل ۹ بُعد است که سودمندی سکوت بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است.

جدول ۳. طبقه بندی کدواژه ها و مفهوم سازی (مفاهیم هم دسته شده) دلالت‌های تربیتی گفتگو و پرسشگری بر اساس آموزه های امام علی(ع)

کد مفاهیم جایگزین شده	کدمفاهیم هم دسته (مقوله بدست آمده)
زمان طلائی	۳۷۶. پرسش کلید قفل دلها ۳۸۰. آموختن به وقت ندانستن ۳۸۱. داشتن ارزش با دانستن ۳۸۴. سوال کردن در خردسالی ۳۸۵. پاسخ در بزرگسالی ۳۸۶. سوال در سن مناسب
اندیشیدن و گفتار نیکو	۳۷۰. اندیشه قبل از سخن ۳۷۶. پرسش کلید قفل دلها ۳۸۷. عدم گفتار ملال آور ۳۸۸. عدم گفتار نارسا ۳۸۹. گفتار شیرین ۴۰۲. گفتار نیک ۴۰۳. گفتار آراسته ۴۰۴. فهم گفتار توسط عام و خاص
آموختن	۳۶۶. پرسش برای یادگیری ۳۶۹. روش صحیح پرسیدن ۳۹۶. پرسیدن برای فهمیدن
غنیمت شمردن فرصت ها	۳۶۴. پرسش به موقع ۳۶۵. از دست دادن فرصتها ۳۹۰. سخن طولانی آفت زبان ۳۹۱. سخن مختصر و مفید
کسب دانش و معرفت	۳۴۰. شناخت خطاها ۳۴۵. انتخاب شدن ۳۵۳. سوال کردن برای دانستن ۳۶۴. پرسش به موقع ۳۷۸. پرسش و دانایی ۳۹۶. پرسیدن برای فهمیدن ۳۹۷. کسب معرفت
حل مشکلات	۳۵۵. داروی مشکلات سخن درست ۴۰۰. پرسش کلید مشکلات ۴۰۱. پرسش کلید قفل دلها
روشنگری	۳۴۳. آگاه ساختن ۳۴۴. روشن نمودن ۳۷۷. روشنگری و آگاهی
هدایت و اصلاح رفتار	۳۴۰. شناخت خطاها ۳۹۴. اهمیت گفتار
دانش ورزی	۳۵۱. دانایی پس از پرسش درست ۳۵۲. پرسش برای دانایی ۳۵۳. سوال کردن برای دانستن ۳۷۸. پرسش و دانایی ۳۷۹. دانش ورزی
پیشرفت	۳۵۹. پیشرفت و شناخت

نتایج حاصل از تحلیل دلالت‌های تربیتی گفتگو و پرسشگری بر اساس آموزه‌های امام علی(ع) شامل ۱۰ بُعد است که اندیشیدن و گفتار نیکو بیشترین کد را به خود اختصاص داده است.

شکل ۱. طرح شماتیک کلی

بحث و نتیجه گیری

بیهوده و گزاف گوش نمی دهند و ارزش وقت خود و دیگران را به خوبی می دانند و در برابر آن احساس مسئولیت می کنند. اینان از عمر گرانبهای و فرصت های زندگی بهترین استفاده ها را می برند تا حسرت و پشیمانی دامن گیرشان نشود. و در موردی دیگر در باب سخت گفتن امام علی(ع) می فرمایند: لَانَ الْمُؤْمِنَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَتَكَلَّمَ بِكَلِمٍ تَدْبِرُهُ فِي نَفْسِهِ، فَإِنْ كَانَ خَيْرًا أَبْدَاهُ، وَإِنْ كَانَ شَرًّا وَارَاهُ. وَإِنَّ الْمُنَافِقَ يَتَكَلَّمُ بِمَا أَتَى عَلَى لِسَانِهِ لِيَأْخُذَ بِمَاذَا لَهُ، وَمَاذَا عَلَيْهِ. یعنی مؤمن هر گاه بخواهد سخنی گوید نخست می اندیشد، اگر نیک بود اظهار می کند و چنانچه ناپسند و بد بود پنهانش می دارد. ولی شخص دو رو و منافق آنچه بر زبانش آمد می گوید و پیش از آن نمی اندیشد که کدام به سود و کدام به زیان اوست؟ (نهج البلاغه، خطبه ۱۷۶) با توجه به این خطبه نیاز است برای گفتن هر مطلبی ابتدا اندیشه کرد و بعد سخن را به زبان آورد. و در مورد دیگر آمده است من أمسك عن فضول المقال شهدت بعقله الرجال؛ هر کس از گفتن اضافات سخن بپرهیزد، بزرگان به خردورزی اش گواهی دهند.» (غررالحکم، ۹۴۸) بنابراین علاوه بر اندیشه در گفتار باید

نتایج حاصل از تحلیل مبانی گفتگو و پرسشگری شامل ۸ بُعد گفتار خالص برای خدا بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. با توجه به نتایج به دست آمده از تحلیل مبانی گفتگو و پرسشگری می توان گفت خداوند متعال، اسباب و عوامل دست یابی به علم و دانش و رسیدن به قله های پر ارج دانایی و آگاهی را در اختیار انسان قرار داده و کلام را یکی از راه های انتقال دانش و فضیلت برشمرده است. پروردگار حکیم، انسان را از گفتاری که هیچ سود و بهره ای برای او ندارد، بر حذر می دارد و در قرآن کریم، آدمیان را از بیهوده گویی نهی می کند، به گونه ای که شنیدن سخنان لغو را عامل باز دارنده آدمی از کمال می شمارد و دوری از بیهوده گویی را نشانه کرامت انسان می داند و می فرماید: وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَلكُمْ أَعْمَالُكُمْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَا تَبْتَغِي الْجَاهِلِينَ. (قصص: ۵۵) و هر گاه سخن لغو و بیهوده بشنوند، از آن روی برمی گردانند و می گویند اعمال ما از آن ما و اعمال شما از آن خودتان، سلام بر شما ما خواهان جاهلان نیستیم. این گونه افراد، به سخنان

داناان، سودمندی سکوت است و سودمندی سکوت
بیشترین فراوانی را به خد اختصاص داده است. با توجه به
نتایج به دست آمده و اهمیت سخن گفتن حضرت علی(ع)
می فرمایند: لبعض مخاطبیه- و قد تکلم بکلمة يستصغر
مثله عن قول مثلها: لَقَدْ طَرَبْتُ شَكِيرًا، وَ هَدَرْتُ سَقْبًا. امام
به یکی از افراد که در حضورش سخن نامناسب و کوچکی
گفت، فرمود: پیش از پر در آوردن، پرواز کردی و هنوز
بالغ نشده به بانگ آمدی. (نهج البلاغه، حکمت ۳۹۴) و
موضوع نشان دهنده گفتن سخن به موقع و پرهیز از
شتابزدگی است. در مورد دیگر امام علی(ع) در پاسخ به
طلحه که گفت: می بینم که هیچ پاسخی به سوال اصلی
من در مورد قرآن ندادی آیا آن را برای مردم بیان نمی
کنیدی؟ فرمودند: ای طلحه، از سر عمد از آن طفره رفتم،
حال تو بگو آیا قرآنی که عمر و عثمان جمع نمودند همه
مصحف بود یا قسمتی از آن؟ ... اشاره به قرآنی که به امر
پیامبر نسل به نسل به ائمه تا آخرین رسیده است.
(الاحتجاج، ج ۱: ۳۲۵) که اشاره به ندادن پاسخ سؤال،
پاسخ در زمان مناسب و دوری از عجله به پاسخ مناسب
دارد. علاوه بر موارد مطرح شده لازم است که هر پرسش
در زمان مناسب خود و فرصت مناسب پرسیده شود چرا
که برخی از فرصتها را اگر از دست بدهی دیگر به دست
نمی آیند. حضرت علی(ع) می فرمایند: أَيُّهَا النَّاسُ، سَلُونِي
قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِي، فَلَا تَأْتِيَنَّ السَّمَاءَ أَعْلَمُ مِنِّي بِطُرُقِ
الْأَرْضِ، قَبْلَ أَنْ تَشْعَرَ. مردم! از من پرسید پیش از آنکه
مرا نیابید، که من راههای آسمان را بهتر از راههای زمین
میدانم (نهج البلاغه، خطبه ۱۸۹) همچنین حضرت علی(ع)
می فرمایند: سَلُونِي قَبْلَ أَنْ تَفْقِدُونِي. ای گروه مردم از من
پرسش کنید پیش از آنکه مرا نیابید. (الاحتجاج، ج ۱:
۵۷۹) همه این موارد از اهمیت سخن و درست سخن
گفتن حکایت دارد که نیاز است امروزه به آن توجه شود
علاوه بر موارد مطرح شده در زمینه سودمندی سکوت در
گفتار که بیشترین فراوانی را در بین ابعاد به دست آورده
است حضرت علی(ع) می فرمایند: لسانک ان اسکته
انجاک، و ان اطلقته ارداک. زبانت را ساکت نگاهداری تو را
نجات دهد، و اگر رهائش سازی تو را پست گرداند.
(غررالحکم، ص ۱۶۸) امام علی(ع) می فرمایند: فَاِنَّ خَيْرَ
الْقَوْلِ مَا نَفَع. وَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا خَيْرَ فِي عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ، مَسْلَمًا
بهترین سخن سخنی است که سود بخشد. معلومت باد در
دانشی که سود نیست خیر نیست (نهج البلاغه، نامه ۳۱)
علاوه بر موارد مطرح شده باید به این موضوع توجه نمود

توجه داشت که سخن بی محتوا بر زبان نیاید و همچنین
از گفتن سخن بی محتوا پرهیز نمود. علاوه بر این سخن
زیبا، آثار و برکت های فراوانی دارد و تنها نصیب کسی
خواهد شد که زبان خود را به زیباگویی عادت دهد. امام
علی علیه السلام نیز خوش زبانی و نیک گفتاری را موجب
زیاد شدن دوستان و کم شدن دشمنان می داند و می
فرماید: عَوْدَ لِسَانِكَ لِيْنَ الْكَلَامِ وَ بَدْلَ السَّلَامِ يَكْتُرُ مُحِبُّوْكَ
وَ يَقِلُّ مُبْغِضُوْكَ. زبانت را به نرم گویی و سلام دادن عادت
ده تا دوستان تو بسیار و دشمنانت اندک شود. (غررالحکم،
ج ۱: ۶۲۳) حضرت علی علیه السلام در توصیه دیگری، ارائه
سخن را به در نظر گرفتن زمان و مکان وابسته می داند و
می فرماید: لَا تَتَكَلَّمَنَّ إِذَا لَمْ تَجِدْ لِلْكَلَامِ مَوْقِعًا؛ آن گاه که
برای سخن زمان و مکان مناسبی نمی یابی، ساکت و
خاموش باش. (غررالحکم و درر الکلم، ص ۷۵۰) البته
سکوت و پرهیز از سخنان بیهوده، برای سه گروه سودمند
است: اول، خود شخص که عیب او برملا نمی شود و کسی
از او آزرده دل نمی گردد؛ دوم، داناان که فرصت می یابند
تا مروراید سخن عرضه کنند و سیاهی جهل را به صبح
صادق و سپیده سخن پیوند زنند و سوم، شنوندگان که در
پرتو سخنان حکیمانه ره به سلامت و سعادت می سپارند.
امام علی «علیه السلام» می فرماید: فَاِنَّ خَيْرَ الْقَوْلِ مَا نَفَعُ
وَ اعْلَمْ أَنَّهُ لَا خَيْرَ فِي عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ. بهترین سخن آن است
که سودمند باشد و آگاه باش علمی که سود نبخشد، در
آن خیری نیست. نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر با
نتایج پژوهش های هادی به و همکاران (۱۳۹۵)، سنجولی
(۱۳۹۵)، صادق زاده قمصری و همکاران (۱۳۹۳)،
ابراهیمی و مهرمحمدی (۱۳۹۳)، حسومی و همکاران
(۱۳۹۳) در برخی از ابعاد همسو است چرا که در پژوهش
های انجام شده در برخی موارد به صورت غیر مستقیم به
این مباحث به صورت جزئی اشاره شده است. با توجه به
مباحث مطرح شده اگر همه گفته های بشر مفید باشد،
پله های معرفت و پیشرفت را به سرعت می توان پیمود.
بدین ترتیب، داناان و عارفان برای عرضه دانش و عموم
مردم برای گوش کردن و بهره گرفتن، فرصت بیشتری می
یابند.

نتایج حاصل از تحلیل اصول تربیتی گفتگو و
پرسشگری شامل ۹ پرهیز از شتابزدگی، تحقق مساله،
(موقعیت شناسی) پرسش قبل از فقدان فرصت، (اصل
منفعت)، سخن صواب، سودمندی سخن، سخن به اندازه،
سخن سنجی (سخن پس از فکر و مشورت)، پرسش از

قِيَمَةٌ كُلُّ امْرِيٍّ مَا يَعْلَمُ؛ آگاه باشید که آن که نمی داند، نباید از آموختن شرم کند؛ زیرا ارزش هر کس به چیزی است که می داند. (غررالحکم، ۲۷۸۷) و این مطلب نشان دهنده آموختن به وقت ندانستن است. همچنین می فرمایند مَنْ سَأَلَ فِي صِغَرِهِ أَجَابَ فِي كِبَرِهِ؛ هر کس در خردسالی سؤال کند، در بزرگ سالی اش پاسخ می دهد. (غررالحکم، ۸۲۷۳) این نشان دهنده اهمیت سوال کردن در خردسالی و سوال پرسیدن در سن مناسب است که همگی از زمان طلایی در این زمینه حکایت دارد. همچنین حضرت علی(ع) می فرمایند: الْقُلُوبُ أَقْفَالٌ مَفَاتِحُهَا السُّؤَالُ. امام علی علیه السلام: دلها، قفلهایی هستند که کلیدهای آنها پرسیدن است (میزان الحکمه، ۸۲۳۷) علاوه بر موارد ذکر شده به حضرت علی می فرمایند: الإمام علی (علیه السلام): من أحسن السؤال علم، من علم أحسن السؤال. هر که خوب سؤال کند، دانا شود. (میزان الحکمه، ۸۲۴۱) که این حدیث بیانگر دانش ورزی است و نشان دهنده دانایی پس از پرسش درست است. همچنین وقتی می پرسی، مفقدها بپرس، نه متعنتانه. برای فهمیدن بپرس، نه برای آزار و ایذاء. (غررالحکم، ۴۱۴۷) که نشان دهنده پرسیدن برای فهمیدن و کسب معرفت است. با توجه به مباحث مطرح شده نکته قابل تأمل این است که نقش سؤال و پرسشگری آنقدر مهم است که می توان انسان را به سرمنزل مقصود برساند و برای شخصی که سؤالی مطرح نیست معرفتی هم وجود ندارد. با توجه به مطالب مطرح شده و نتایج به دست آمده می توان گفت: انسان تا در زندگی با پرسش روبه رو نشود، هرگز در پی تلاش و حرکت برنخواهد آمد و اصولاً تمام توفیقات بشر در کشف رازها و قوانین این جهان در عرصه همه دانش ها، مدیون پرسش هایی بوده که در مسیر حیات در طول تاریخ فراروی او قرار گرفته است و همیشه کسانی بر تارک اختراعات و دانش ها ایستاده بودند که در جست و جوی حقایق علمی با پایداری و صبر، تلاش کرده اند. و در این میان انسان مورد نظر امام علی(ع) هم، یک موجود پرسشگر و جست و جوگر حقیقت است.

- با توجه به مطالب مطرح شده پیشنهاد می شود: نظام تعلیم و تربیت و مدارس فرصت پرسشگری را برای دانش آموزان فراهم کرده و آنها را برای پرسیدن بیشتر تحریک کنند و در این میان از آموزه های امام علی(ع) در جهت تعلیم و تربیت بهره گیرند.

که هر پرسش را نمی توان از همه افراد پرسید و باید از دانایان برای پرسش استفاده نمود تا جواب درست دریافت کنی. همچنین امام علی(ع) می فرماید: سلامة الانسان في حفظ اللسان، سكوت اللسان سلامة الانسان. سلامت انسان در نگهداری زبان است، خاموشی زبان سلامتی انسان است.

نتایج حاصل از تحلیل دلالت های تربیتی گفتگو و پرسشگری بر اساس آموزه های امام علی(ع) زمان طلائی، اندیشیدن و گفتار نیکو، غنیمت شمردن فرصت ها، کسب دانش و معرفت، حل مشکلات، روشنگری، هدایت و اصلاح رفتار، دانش ورزی و پیشرفت است. با توجه به نتایج اندیشیدن و گفتار نیکو بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. نتایج به دست آمده از پژوهش حاضر با نتایج پژوهش های پیشگر (۱۳۹۰)، میرشاه جعفری (۱۳۸۱)، ابراهیمی و مهر محمدی (۱۳۹۳) در برخی از موارد همسو است. با توجه به نتایج به دست آمده و اهمیت استلزامات تربیتی اندیشیدن و گفتار نیکو بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. با توجه به اهمیت موضوع در آیات مختلف قرآن کریم، خداوند متعال با پیامبران، ملائکه، مؤمنان، عموم مردم و حتی با کفار و مشرکان، ادب در کلام را کاملاً رعایت می کند. به مؤمنان نیز دستور می دهد با دیگران زیبا سخن گفته و از به زبان آوردن گفتار زشت و بی ادبانه (حتی در مقابل کافران و ابلهان) دوری گزینند: «با مردم (به زبان) خوش سخن بگویند» (البقره/۸۳). و نیز می فرماید: «و به بندگانم بگو: آنچه را که بهتر است بگویند، که شیطان میانشان را به هم می زند، زیرا شیطان همواره برای انسان دشمنی آشکار است.» (الاسراء/۵۳) در این زمینه حضرت علی(ع) می فرمایند: علیک بالفکر، فانه رشد من الضلال و مصلح الاعمال. بر تو باد به اندیشیدن، زیرا که آن، هدایت کننده از گمراهی و اصلاح کننده اعمال (از تباهی) است. (غررالحکم، ص ۲۲۲) همچنین امام علی علیه السلام: أَحْسَنُ الْكَلَامِ مَا زَانَهُ حَسَنُ النَّظَامِ وَ فَهْمُهُ الْخَاصُّ وَ الْعَامُّ. امام علی علیه السلام: بهترین گفتار آن است که ترتیب نیک، بدان آراستگی ببخشد و خاص و عام آن را بفهمند (غررالحکم، ح ۳۳۰۴) در این حدیث به گفتار نیک و آراسته تأکید دارند. علاوه بر موارد ذکر شده یکی دیگر از استلزامات تربیتی در زمان طلایی است. حضرت علی(ع) می فرمایند: أَلَا لَا يَسْتَحْيِيَنَّ مَنْ لَا يَعْلَمُ أَنْ يَتَعَلَّمَ فَإِنَّ

- مریبان تعلیم و تربیت با استفاده از روش پرسشگری، با طرح سوالات هدفمند توجه فراگیر را به طور غیرمستقیم به خود جلب و در او ایجاد انگیزه کنند و با این روش و استفاده از اصول پرسشگری و گفتگو متناسب با نیاز و استعداد متربی به او آموزش‌های لازم در زمینه دروس ارائه نمایند که این خود زمینه پرورش رشد تفکر در متربی را ایجاد خواهد کرد.

- از آن جا که گفتگو و پرسشگری روش سالمی برای بررسی و ارزشیابی ایده‌ها و نظرات گوناگون است. با آموزش و استفاده از گفتگو و پرسشگری در مدارس به دانش‌آموزان آموزش داده شود تا برخورد خردورزانه را با مفاهیم و موضوعات و مسایل زندگی فردی و جمعی داشته باشند.

- همچنین به پژوهشگران آینده پیشنهاد می‌شود در زمینه پرسشگری سخنان و کتب دیگر امامان را بررسی نمایند تا بتوان از سخنان این بزرگان در امر تعلیم و تربیت به نحو احسن بهره برد.

تشکر و قدردانی

از اساتید راهنما و مشاور که در انجام این مطالعه از هیچ راهنمایی دریغ نکردند تقدیر می‌گردد.

منابع

- عارفی میناآباد، راهب، (۱۳۹۴)، ضرورت گفتگو و اعراض از مجادله در جهان اسلام، فصلنامه علمی تخصصی حبل المتین، سال چهارم، شماره دهم، بهار.
- علامه‌حلی، حسن‌بن‌یوسف، درگاهی، حسین، (۱۳۹۴)، کشف الیقین فی فضائل امیرالمومنین (ع)، تهران: انتشارات شمس الضحی (وابسته به موسسه فرهنگی هنری شمس الضحی).
- کریمی، عبدالعظیم، (۱۳۸۲) سازه های تربیت و دموکراسی: عقلانیت، مدنیت، و معنویت، تهران: پژوهشکده تعلیم و تربیت
- کراجکی محمدبن‌علی، نعمه عبدالله، (۱۳۸۳)، کنزالفوائد (جلد ۲)، ناشر: مجمع ذخائر اسلامی.
- کفاشان، محمد، اخلاقی، مرضیه، دلشاد تهرانی، مصطفی، (۱۴۰۰)، اخلاق پرستگری در کلام امام علی (ع)، فصلنامه علمی پژوهش های نهج البلاغه، سال بیستم، پاییز ۱۴۰۰، شماره ۷۰، ص ۴۰-۱۱.
- گنجی، کامران، ابوالقاسم، یعقوبی، لطفعلی، رضا، (۱۳۹۲)، اثرپذیری آموزش مهارت‌های پرستگری به معلمان بر تفکر انتقادی دانش آموزان متوسطه، روانشناسی تربیتی، ش ۲۷.
- محمدی ری شهری، محمد، (۱۳۹۳)، میزان الحکمه، ترجمه حمیدرضا شیخی، چاپ سوم، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث.
- مهرمحمدی، محمود، (۱۳۸۴)، بررسی ابعاد نظری و عملی تعلیم و تربیت سؤال محور، مجله روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه، تهران، سال اول، شماره ۲.
- میرشاه جعفری، سیدابراهیم، (۱۳۸۱)، گفتگو، ملزومات و آثار تربیتی آن، پژوهشنامه انقلاب اسلامی، پاییز و زمستان ۱۳۸۱، شماره ۷ و ۸، صفحه ۷۰-۵۷.
- نیازی، شهریار، گودرزی، طاهره، (۱۳۹۶)، پرستگری خداوند در قرآن کریم (مطالعه موردی سوره یس)، آموزه های قرآنی، بهار تابستان، شماره ۲۵.
- هادی به، حمیده، غلامعلی، مهدی، غلامعلی، احمد، (۱۳۹۵)، فرهنگ گفتگو در خانواده از منظر آیات و روایات با تأکید بر نهج‌البلاغه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مؤسسه‌های آموزش عالی غیردولتی-غیرانتفاعی دانشگاه قرآن و حدیث.
- هارجی اون، ساندرز کریستین، دیکسون دیوید، (۱۳۹۷)، مهارت‌های اجتماعی در ارتباطات میانفردی، ترجمه خشیار بیگی و مهرداد فیروزبخت، تهران: انتشارات رشد، جوانه رشد.
- Bunnell, T. (2011). The International Baccalaureate Middle Years Program after 30 years: A critical inquiry. Journal of Research in International Education, 10: 261-274.
- Gadamer, H., & Georg. (1994). Truth and Method, J Weinsheimer and D G Marshall (trans), 2nd ed, Continuum, New York.
- Visser, A. (2010). International education in a nationa context: Introducing the International Baccalaureate Middle Years Programme in Dutch public schools. Journal of Research in International Education, 9(2): 141-152.
- قرآن کریم
- ابراهیمی دینانی، غلامحسین، (۱۳۷۷)، نیایش فیلسوف. مشهد، دانشگاه علوم اسلامی.
- ابراهیمی، نامدار، مهرمحمدی، محمود، (۱۳۹۳)، پرستگری در اسلام: در جستجوی نظریه ای برای تربیت، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، <https://civilica.com/doc/301344>
- ابراهیمی، نامدار، مهرمحمدی، محمود، (۱۳۹۳)، پرستگری در اسلام: در جستجوی نظریه ای برای تربیت، کنگره بین المللی فرهنگ و اندیشه دینی، قم، <https://civilica.com/doc/301344>
- ابيض شلمانی، حسین، (۱۳۸۰)، پرسش و پرستگری در قرآن کریم، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.
- پیشگر، زری، (۱۳۹۰)، آداب سخن در قرآن و روایات، پژوهشنامه معارف قرآنی، دوره ۲، شماره ۴، بهار ۱۳۹۰، صفحه ۲۶-۱.
- تمیمی‌آمدی، عبدالواحدبن‌محمد، (۱۳۹۵)، غررلحکم و ڈررالکلم. ویراستار: سیدباقر میرعبداللهی. ناشر: موسسه فرهنگی دارالحدیث.
- جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۷)، نسیم اندیشه: پرسش‌ها و پاسخ‌ها از آیت الله جوادی آملی، قم: انتشارات اسراء.
- حسومی، ولی اله، مهدوی راد، محمد علی، و خاپور، حسین، (۱۳۹۳)، نگاهی تازه به فن سخنوری حضرت علی (ع) در نهج البلاغه، ویژه علوم قرآن و حدیث، کتاب قیم، پاییز و زمستان ۱۳۹۳، دوره، شماره ۱۱ ویژه علوم قرآن و حدیث، از صفحه ۱۵۳ تا صفحه ۱۸۵.
- دشتی، محمد. (۱۳۹۳)، ترجمه نهج‌البلاغه حضرت امیرالمومنین (ع) (با تجدیدنظر و اضافات)، ناشر: حضرت عباس (ع).
- دهقان سرخ آبادی، محدثه، کرامتی، انسی، (۱۳۹۶)، روش‌های آموزشی در سیره رضوی و دلالت‌های آن برای تربیت عقلانی در دانشگاه فرهنگیان، فرهنگ رضوی، سال پنجم، شماره ۱۷.
- رضوانی، حمیدرضا، (۱۳۹۲)، روش تحقیق در مدیریت، مؤسسه کتاب مهربان نشر.
- سنچولی، زینب، (۱۳۹۵)، آداب مناظره قرآن و سنت، مجله مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، زمستان ۱۳۹۵، دوره دوم - شماره ۲/۴، ۱۶۰-۱۷۳.
- شیراوند، محسن، میرهادی، زهراسادات، (۱۳۹۹)، نقش اخلاق پرستگری مربیان در پرورش تفکر متربی با تکیه بر سیره معصومین (ع)، تأملات اخلاقی، بهار، شماره ۱، ۱۳۷ تا ۱۵۴.
- صادق زاده قمصری، علیرضا، ابراهیم طلایی، زهرا، صالحی، متعهد، (۱۳۹۳)، گفتگوی تربیتی و اصول و روش‌های آن؛ واکاوی گفتگوهای تربیتی قرآن، مجله پژوهش در مسائل تربیت و تعلیم اسلامی، سال ۲۲، شماره ۲۵.

